

اسنادی از مرمت بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی اثر نفیس ملی و جهانی ایران

مهشید لطیفی نیا

چکیده:

مجموعه بقعه عارف ربانی شیخ صفی الدین اردبیلی یکی از آثار ایرانی است که به ثبت جهانی سازمان علمی-فرهنگی یونسکو رسیده است. این بقعه پس از رحلت شیخ صفی الدین جد پادشاهان صفوی، توسط صدرالدین موسی فرزند ایشان بنا شد و بعدها بخش‌ها و بناهای جدیدی به آن افزوده گردید و در طول زمان تغییراتی پیدا کرد. با توجه به این مسئله در این پژوهش سعی شده تا با استفاده از اسناد موجود در آرشیو ملی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران تا حدودی تغییرات ظاهری را که بقعه در طول زمان داشته است، بیان نماید. همچنین، گوشه‌ای از اموال بقعه مبارکه به شرح آید. موضوع و مضمون اسناد مورد بررسی پژوهش حاضر، بیشتر در مورد اهمیت و چگونگی مرمت مجموعه شیخ صفی الدین است. نتایج این بررسی حاکی از این است که اگرچه طی زمان‌های مختلف، چندین بار اقداماتی مبتنی بر حفاظت و نگهداری مجموعه بقعه شیخ صفی انجام گردیده، معهذاً، عدم مراقبت صحیح و به کار بردن لوازم نامرغوب و ارزان قیمت به بهانه کمبود بودجه از طرفی و از سوی دیگر آسیب‌های عامدانه انسانی، علاوه بر آسیب‌های طبیعی از جمله عواملی بوده است که همیشه این قبیل آثار ارزشمند را با خطر نابودی و انهدام مواجه ساخته است. روش تحقیق این مقاله کتابخانه‌ای و توصیفی-تحلیلی مبتنی بر اسناد است.

کلیدواژه‌ها

بقعه شیخ صفی، اسناد، تاریخچه، اموال فرهنگی، حفظ و نگهداری، آثار ملی، ثبت جهانی.

آرشیو ملی، سال ششم، شماره سوم و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹، شماره پیاپی ۲۳ و ۲۴؛

صص: ۱۴۴-۱۷۳

اسنادی از مرمت بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی اثر نفیس ملی و جهانی ایران

مهشید لطیفی نیا^۱

مقدمه

سرزمین کهن سال ایران مهد آثار و مفاخری است که در گوشه و کنار خود جای داده است. از شمالی ترین نقطه کشور گرفته تا خلیج فارس نشانه هایی دال بر حضور و حرکت هنرمندانه پیشینیان ما به چشم می خورد. آثار و نشانه های ارزشمند گذشتگان بنا بر انواع مختلف و ویژگی های منحصر به فردی که دارا می باشند، توسط نهادها و همچنین اسناد معتبر داخلی و بین المللی تعریف شده و تحت عنوان «میراث فرهنگی» شناخته شده اند.

در تعریف میراث فرهنگی می توان گفت هر آن چه که به واسطه تفکر و اندیشه نیاکان یک ملت به دست آمده و ناشی از تلاش های گذشتگان جوامع و ملت ها، بر مبنای اعتقادات و باورهای ایشان باقی مانده و به نسل های بعدی انتقال یافته است؛ میراث فرهنگی آن ملت نامیده می شود. این میراث ممکن است مادی و ملموس باشد، مانند بناها و اشیاء و یا غیرمادی، ناملموس و معنوی، مانند آداب و رسوم، باورها و غیره (پازوکی، ۱۳۷۶، ص ۸۲).

طبق تعریف ماده اول از اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور^۲ «میراث فرهنگی شامل آثار باقی مانده از گذشتگان است که نشانگر حرکت انسان در طول تاریخ می باشد و با شناسایی آن زمینه شناخت هویت و خط حرکت فرهنگی او میسر می گردد و از این طریق زمینه های عبرت برای انسان فراهم می آید».

مفهوم «میراث مشترک بشریت» و یا «میراث جهانی» از اواخر دهه ۱۹۶۰ م. مورد توجه قرار گرفت (جمالی، ۱۳۸۹، ص ۶۰). بعدها، هنگامی که «کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و

۱. پژوهشگر پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ ۲۰۰۹ Latifynia@yahoo.com
۲. در تاریخ ۱۴ مرداد ۱۳۹۸ طرح مجلس شورای اسلامی مبتنی بر تبدیل سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به وزارتخانه مورد تایید شورای نگهبان قرار گرفت.

طبیعی جهان مصوب ۱۹۷۲ م^۱». به تصویب دولت‌های عضو یونسکو رسید؛ بر طبق بند اول از ماده ۶ از کنوانسیون مزبور، دولت‌های عضو کنوانسیون موظف شدند با احترام کامل به حاکمیت دولت‌هایی که میراث فرهنگی و طبیعی در قلمرو آن‌ها قرار دارد، بدون لطمه‌زدن به حقوق واقعی مندرج در قوانین ملی درباره این میراث بپذیرند که میراث مذکور «میراث جهانی» به‌شمار می‌رود و بر عهده جامعه بین‌المللی است که به خاطر حمایت از این میراث همکاری کند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی).

یکی از آثار نفیس و میراث فرهنگی ایران مجموعه بقعه عارف ربانی شیخ صفی‌الدین (اسحق) اردبیلی، فرزند سیدامین‌الدین جبرائیل عارف بزرگ قرن هفتم و هشتم هجری است (دبیاج، ۱۳۴۷، ص ۱۶۶) که در شهر اردبیل واقع شده است. محل و مکان بقعه، خانه و خانقاه شیخ بود و پس از رحلت، آرامگاه ایشان نیز در همان‌مکان قرار گرفت. بعدها بناهای دیگری هم بدان اضافه شد. این مجموعه در پانزدهم مهرماه سال ۱۳۱۰ ش. به ثبت ملی کشور رسیده (علایی، ۱۳۴۲، ص ۳۵) و در سال ۱۳۸۹ به ثبت جهانی یونسکو رسید. مجموعه یاد شده در گذر ایام، بارها آسیب‌های فراوان دید و اموال و نفایس بی‌نظیر موجود در مجموعه بقعه از جمله قالی و قالیچه، شمعدان‌های مرصع و نسخه‌های خطی بی‌نظیر مورد دستبرد و نابودی قرار گرفت (نفیسی، ۱۳۵۴، ص ۴۱). این مجموعه بارها بازسازی و مرمت شد و آن‌چه از اموال موجود در آن از گزند روزگار مصون ماند، مانند قرآن مجید به خط نسخ جلی خوش و دارای تذهیب و خطی عالی و نفیس به موزه ایران باستان (برزین، ۱۳۴۴، ص ۴۸) و سپس به موزه ملی ایران انتقال یافت^۲. اموال بقعه در سال ۱۳۰۶ ش. صورت‌برداری شد و در ۱۳۱۴ ش. مجدداً مورد بررسی قرار گرفت و پس از کارشناسی به صورت امانت به تهران منتقل شد. بدین ترتیب، اشیاء صورت‌برداری شده بقعه مبارکه به موزه ایران باستان و بعد از احداث ساختمان موزه ملی، به آن مکان انتقال یافت. در سال ۱۳۵۳ ش. بخش دیگری از مجموعه به موزه ملی ایران منتقل شد (خاموشی، ۱۳۸۸، ص ۷۵). با این‌وجود، ویژگی‌هایی مانند نوع معماری، تزیینات داخلی از جمله انواع کاشی‌کاری‌ها، گچ‌بری‌ها، آجرچینی، صندوق‌ها، کتیبه‌ها، انواع و خطوط نوشته‌جات روی آن‌ها و نمای بیرونی، از سویی و آثار زیبا و نفیس درون بقعه از سویی دیگر سبب شد تا علیرغم فقدان بسیاری از نفایس موجود درون بقعه و آسیب‌های وارده بر پیکر مجموعه شیخ صفی، زیبایی و ارزش بقعه هر چه بیشتر فزونی یابد (علایی، ۱۳۴۲، صص ۳۵-۴۱).

مقاله حاضر با هدف توصیفی همه‌جانبه از مجموعه نفیس شیخ صفی و با بهره‌مندی از اسناد موجود در آرشیو ملی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ طی چهار گفتار موارد ذیل را بررسی خواهد کرد:

- آثار و ویژگی‌های مجموعه بقعه مبارکه شیخ صفی چیست؟

1. Convention concerning The Protection of The Word Cultural and Natural Heritage 1972 (UNESCO).

۲. از این پس در مقاله حاضر با عنوان کنوانسیون به‌کار می‌رود.

۳. شایان ذکر است در مورد اموال بقعه از جمله عهدنامه حضرت امیرالمومنین علی (ع) و خرقه شیخ صفی مقاله‌ای از نگارنده در دست چاپ است.

- با توجه به اسناد موجود بقعه مبارکه در گذر زمان چه تغییراتی داشته است؟

- تحت چه شرایط و کدام قوانین و مقررات اثر ملی بقعه به ثبت جهانی یونسکو رسید؟

در مورد پیشینه تحقیق، می‌توان از مقالاتی مانند آرامگاه شیخ صفی‌الدین اردبیلی نوشته محمدعلی اختری، آرامگاه شیخ صفی‌الدین، تالیف علی‌اکبر علایی، بقعه شیخ صفی نوشته سیدعبدالرحیم خلخال، تزئینات کتیبه‌ای نمای بیرونی بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی نوشته مهناز شایسته‌فر و ملکه گلمغانی اصل، تزئینات چینی‌خانه مجموعه آرامگاهی سیدصفی‌الدین با تأکید بر تزئینات گچبری نوشته رها سعادت، بررسی مضامین عرفانی کتیبه‌های مقبره شیخ صفی نوشته سیدهاشم حسینی، آرامگاه شیخ صفی نوشته علی‌اکبر علایی، نسخه‌های مصور آستانه شیخ صفی‌الدین نوشته نوشین نفیسی، در باره فهرست بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی، نوشته عمادالدین شیخ‌الحکمایی، نام برد، ویژگی مقاله حاضر نسبت به دیگر منابع در این است که به‌طور هم‌زمان، پس از بررسی یک اثر فاخر ایرانی- جهانی به مسائل مربوط به ثبت آثار و مقررات و کنوانسیون‌های مربوط به آن نیز پرداخته است. تغییرات اثر مورد نظر در طول زمان و با استناد به اسناد مربوطه از دیگر ویژگی‌های این مقاله است. این تحقیق با روش تاریخی- توصیفی انجام شده و مبتنی بر اسناد موجود در آرشیو ملی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران است.

ویژگی‌ها و تزئینات بقعه مبارکه شیخ صفی‌الدین اردبیلی:

آرامگاه شیخ صفی‌الدین:

بنا بر نوشته صریح‌الملک، آرامگاه عبارت بوده از حرم و دارالحفاظ، مقبره شاهزادگان که در طرف شرقی دارالحفاظ قرار داشت، ایوان بزرگ رو به قبله مایل به غرب «دارالحديث» که در دو سوی آن آرامگاه فرزندان اعظم صوفیه قرار گرفته بود، چله‌خانه‌هایی که قرارگاه و خانقاه شیخ صفی بود، مقبره نادر شاه افشار و شاه طهماسب اول، که به حرم شیخ صفی در محلی به‌نام پنجه حضرت علی(ع) متصل بود و مقصوره‌ای در مقابل ایوان دارالحديث از آثار شاه طهماسب اول (علایی، ۱۳۴۲، ص ۳۵). بقعه شیخ همچنین موقوفات بسیاری را دارا بود و مخزنی هم برای حفظ و نگهداری بعضی اسناد و کتاب‌های نفیس و ارزشمند، جواهرات و سایر اشیاء گرانبها در نظر گرفته شده بود (اختری، ۱۳۷۸، ص ۱۲۹).

بنای بقعه در اواخر قرن هفتم ه.ق. در زمان زمان وجود ایشان ساخته شده بود و پس از درگذشت ایشان در دوره صفویه بر وسعت و زیبایی‌های آن افزوده شد (خلخال، ۱۳۰۵، ص ۳۹۶). بناهای این مجموعه در میدان عالی‌قاپو از محله دروازه قرار گرفته (دیباچ، ۱۳۴۷، ص ۹). و مهم‌ترین بخش‌های بقعه شریف عبارتند از: سردر بیرونی بقعه، حیاط بزرگ، صحن بقعه، قسمت‌های اصلی بقعه شامل: رواق، مقبره شیخ صفی یا گنبد الله الله، مقبره شاه اسماعیل اول، حرم‌خانه، چینی‌خانه،

مسجد جنت‌سرا، چله‌خانه جدید، محوطه شهیدگاه (شایسته‌فر، گل‌مغانی‌زاده‌اصل، ۱۳۸۱، ص ۸۵). در این مجموعه، سه گونه شیوه تزیینی مشاهده می‌شود. نخست تزییناتی که با تاثیرپذیری از تقسیمات معماری و نقوش هندسی ایجاد شده‌اند. دوم، تزییناتی که با الهام از اشکال گیاهان و جانوران انجام شده و دیگر تزییناتی نوشتاری از جمله کتیبه‌ها می‌باشد که مزین به آیات قرآنی، احادیث و اشعار است (مداحی، ۱۳۸۴، ص ۴۲).

کتیبه‌نگاری از گذشته‌های دور همواره مورد علاقه ایرانیان بوده است کتیبه‌های مربوط به نمای بیرونی بقعه شیخ صفی: هنر ایرانی - اسلامی. گاه به‌صورت انتقال مضامین شعری و متأثر از ادبیات و گاهی نیز با اثرپذیری از باورها و علایق دینی و مذهبی در آثار به‌جامانده مشاهده می‌شود. کتیبه‌های بناهای یاد شده، در کل بر دو گونه‌اند؛ دسته اول شامل کتیبه‌های دوخطی (ثلث - کوفی) است و بر روی کاشی‌هایی با زمینه‌های فیروزه‌ای یا لاجوردی و یا آجری؛ با مضمون آیات قرآن مجید نگاشته شده است. دسته دیگر از کتیبه‌ها بر روی کاشی اجرا شده و اغلب به خط ثلث می‌باشند (شایسته‌فر، گل‌مغانی‌زاده‌اصل، ۱۳۸۱، ص ۸۶).

صحن بقعه:

صحن اصلی حیاطی به شکل مستطیل است که با سنگ‌هایی صاف مفروش شده است. طاق ورودی صحن به زیبایی با کاشی‌های معرق سفید و قهوه‌ای پوشیده شده و دارای کتیبه‌ای به خط ثلث به نام «شاه‌عباس موسوی حسینی بهادرخان» می‌باشد. آیاتی از قرآن مجید بر روی کتیبه درج شده است (شایسته‌فر، گل‌مغانی‌زاده‌اصل، ۱۳۸۱، ص ۸۶).

مسجد شیخ صفی:

مسجدی دارای ضریح است که با سبک برجسته و با حفظ بقایای مسجد قدیمی آن در قرن یازدهم ه.ق. بازسازی آن به پایان رسید. این مسجد در میدانی پهن به شکل مستطیل و در صحنی که دارای باغچه است قرار دارد و در پی آن بناهای اصلی واقع شده‌اند. مسجد قدیمی به شکل هشت ضلعی بر روی شانزده ستون چوبی قرار گرفته و آرامگاه شیخ نیز در همان مکان قرار گرفته است (مجربی، فیروزجائی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۷).

مسجد جنت‌سرا:

آرامگاه شاهان و برخی بزرگان دوره صفوی بوده (مجربی، فیروزجائی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۸). و در فضایی هشت ضلعی ساخته شده است. این مسجد بدون محراب است و در قسمت شرقی حیاط صحن قرار دارد. پنجره‌های این مسجد از سمت بیرونی مشبک و گره چینی است^۱ و آیاتی از قرآن

۱. گره‌چینی ایرانی از حرفه‌های سنتی است که به نقش‌های هندسی تکیه دارد. از ویژگی‌های آن نظم هندسی و تعادل آن است. ماده اصلی در ساخت گره چینی چوب یک‌رنگ است و بیشتر در پنجره و در به کار برده می‌شود. نور هنگام برخورد با آثار گره‌چینی به‌طور منظم پراکنده بوده و قطعات به‌گاز رفته در آن، چوب، شیشه و گاهی عاج است. طرح‌های هندسی که منشاء هنر گره‌چینی هستند، معمولاً شامل یک شمسه چند ضلعی، در وسط بوده و چند شکل هندسی دیگر در اطراف که فضا را پر کرده‌اند، دارای اسمی مشتمل بر چند عدد هستند که مربوط به اضلاع شمسه و چندضلعی‌های اطراف می‌شود (کیانمهر، خزایی، ۱۳۸۵، ص ۲۴ و ۲۷).

مجید بر روی آن درج شده است (شایسته‌فر، گل‌مغانی‌زاده‌اصل، ص ۸۷) .

دارالمتولی و چله‌خانه جدید:

در سمت غربی حیاط دو طاق‌نمای نیم قوس و یک سرسرای بزرگ در میان حیاط به چشم می‌خورد. در جلوی سردر مشبک یاد شده، کتیبه‌ای با خط نسخ وجود دارد و آیاتی از قرآن مجید بر آن درج شده است (شایسته‌فر، گل‌مغانی‌اصل، ۱۳۸۵، ص ۸۷).

قندیل‌خانه:

در واقع قسمت اصلی بنا قندیل‌خانه است و در مقابل سرسرای ورودی در دو طبقه و با دو ردیف پنجره قرار گرفته است. در طبقه پایین بین پنجره دوم و سوم، فرمان کتیبه‌ای شاه طهماسب صفوی با کاشی سفید در متن کاشی آبی معرق و روی سنگ مرمر بر پایه دیوار گذاشته شده است. بر فراز پنجره‌های نمای قندیل‌خانه، ده کتیبه با خط سفید و بر متن لاجوردی به چشم می‌خورد. از بالای پنجره‌های طبقه بالایی، تا کنگره بام شامل مقرنس‌های^۱ نفیسی با کاشی معرق دیده می‌شود. کتیبه‌ای نیز با خط طلایی و مزین به آیاتی از قرآن مجید و به خط کوفی به چشم می‌خورد (شایسته‌فر، گل‌مغانی‌اصل، ۱۳۸۵، صص ۸۸-۸۹).

در ورودی رواق (قندیل‌خانه):

ورودی دارای سردری زیبا و مرتفع اس که گاهی بلندای آن مانند قندیل‌خانه و یا بالاتر از کنگره بر فراز آن است. کاشی‌کاری به کار رفته در آن معرق بوده و احادیثی به خط نسخ در آن دیده می‌شود. دوردور درگاه نیز کتیبه‌ای با کاشی‌های سفید و قهوه‌ای وجود دارد که بر روی آن‌ها، آیاتی از قرآن کریم نوشته شده است. کتیبه‌های دیگری هم بعد از طاق هلالی سردر و مقرنس‌های زیر طاق بر روی کاشی‌های سفید و قهوه‌ای و مزین به آیاتی از قرآن مجید به چشم می‌خورد (شایسته‌فر، گل‌مغانی‌اصل، ۱۳۸۵، صص ۹۰-۹۱).

چینی‌خانه:

عمارتی گنبددار به سبک بسیار زیبایی از معماری و تزیینات دوره صفوی است که در قسمت شرقی تالار دارالحفاظ به صورت نامتقارنی بنا شده است. این بنا با دو ورودی باریک با دارالحفاظ در ارتباط است. داخل بنا اتاقی چهارگوش است که در هر گوشه آن یک فرورفتگی چندوجهی، چهار طاق‌نمای نیم هشت‌گوش را تشکیل داده است. تزیینات بسیار زیبای بنا در کاربرد مصالح گچ و نقاشی‌های زیبا با رنگ‌های عمدتاً طلایی در شیوه معماری بنا مشاهده می‌شود. چینی‌خانه

۱. مقرنس، از جمله عناصر تزیینی در معماری ایران است که علاوه بر سطح، به‌صورت حجم ارائه شده است. مقرنس طاقچه‌هایی مانند کندوی زنبور عسل و استالانیت هستند که در کنار یا بالای هم مانند مجموعه‌ای بلور بر راستای محورهای مختلف قرار می‌گرفتند؛ همچنین به احجامی آویزه‌های قندیل مانند، مقرنس گفته می‌شود. به‌عبارت دیگر مقرنس طاسه‌هایی است که در ردیف‌هایی به نظم درآمده‌اند و هر ردیف خود دربردارنده ردیف دیگری است که از بالای آن بیرون زده و نقش سازنده‌ای در تزیین بنا را ایفا می‌کند (پورهادی گواپری، قلم آرا، ۱۳۹۷، ص ۸۲-۸۴).

به شکل چند ضلعی ساخته شده و گنبدی آجری و کوتاه روی آن قرار گرفته است. داخل چینی‌خانه محل نگهداری کتاب‌های نفیس و ظرف‌های چینی است که اکثر آن‌ها در دوره شاه عباس به این مکان منتقل شده است. دیوار داخلی عمارت چینی‌خانه پوشیده از کاشی‌های هفت‌رنگ و نقش و نگاردار است که روی آن طاق‌نماهای پر کار گچی قرار گرفته است. در مقرنس‌های توخالی گچی ایوان‌ها، طاق‌نماها و شاه‌نشین‌ها، تا جایگاه کاشی‌های هفت‌رنگ، طاقچه‌های بسیاری به اشکال سفالی مانند گلدان و ابریق بریده شده و دورادور آن‌ها تذهیب شده است. در زیر چینی‌خانه سردابه‌ای است که احتمالاً آرامگاه یاران شیخ صفی است. نمای خارجی عمارت چینی‌خانه، با قطعات بزرگی از سنگ‌های آتشفشانی با رنگ خاکستری تیره به شکل قاب سنگی و با فرورفتگی‌های قاب‌مانند، قرار گرفته است. ورودی سمت چپ با کاشی‌های هفت رنگ با نقش پرندگان و گل و گیاه و موجودات افسانه‌ای مانند اژدها تزیین شده است. البته کاشی‌ها در گذر زمان بسیار آسیب دیده‌اند و مرمت‌هایی که به صورت غیراصولی انجام شده، آسیب‌ها را دو چندان کرده است. در عمارت چینی‌خانه تعدادی تنگ‌های زیبا، ابریق و گلدان و بشقاب نفیس و پر نقش و نگار و همچنین اسناد و سکه‌های دوره صفوی نگهداری می‌شود (مجربی، غلامی فیروزجائی، ۱۳۹۷، صص ۱۹۴-۱۹۵).

فورم‌های تنگ‌بری که در تالار چینی‌خانه به کار رفته، شامل فورم‌های محرابی، نقوش تلفیقی و ظرفی می‌باشند که در عین حال، موجب تنظیم و جلوگیری از انعکاس صدا در فضا هستند. تنگ‌بری نوعی تزیین گچی است که از دوره عباسیان آغاز شده و در دوره صفوی به اوج کمال خود رسیده است. مصالح به کار رفته در تنگ‌بری‌ها که در دو گونه ساده و توری و در ازاره دیوارها، رف‌ها و طاقچه‌ها ایجاد شده‌اند، عمدتاً شامل طلا و رنگ است. لایه چینی، طلااندازی، نقاشی، گچ‌بری نیم‌برجسته و رنگ‌آمیزی از آذین‌های تنگ‌بری است و بیشتر نقوش آن الهام گرفته از طبیعت و یا اشکال هندسی می‌باشند (ولی‌بیگ، سعادت، ۱۳۹۰، صص ۱۲۰-۱۲۳).

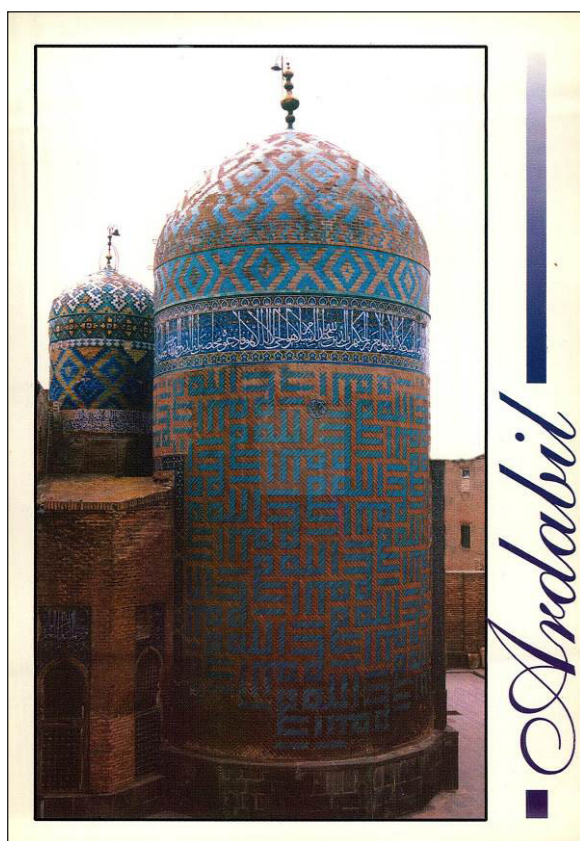

تصویر شماره ۱- ساکما: ۱۸۹۵۸/۲۹۶

گنبد الله الله:

این گنبد باشکوه در ارتفاع ۵/۱۷ متر^۱ در ضلع جنوبی غرب قندیل خانه قرار دارد که به صورت برجی بنا شده و گنبدی بر بالای آن قرار گرفته است. محیط استوانه‌ای گنبد در حدود ۲۲ متر است. در سطح خارجی بدنه گنبد کلمه جلاله «الله الله» با کاشی‌های فیروزه‌ای تکرار و با تذهیب آجری تلفیق شده است. مهر مدوری با استفاده از کاشی معرق روی بدنه گنبد وجود دارد و کتیبه‌ای نواری بر فراز سطح جانبی گنبد از جنس کاشی معرق کاری شده و با خط نسخ مزین به آیاتی از قرآن کریم است (شایسته‌فر، گل‌مغانی اصل، ۱۳۸۵، ص ۹۱). برج یاد شده به صورت هشت ضلعی و استوانه‌ای بنا شده و جنس آن از آجر و ملاط آهک و گچ بوده و قطر آن ۶ متر می‌باشد (برمکی، حسینی، ۱۳۹۷، ص ۳).

۱. این عدد در مقاله: «انعکاس ذکر
«الله الله» در برج مقبره ی شیخ
صفی‌الدین اردبیلی و جایگاه آن ذکر
در تصوف صفوی» (برمکی، سجاد
حسینی، ص ۳)، ۱۸ متر عنوان شده
است.

تصویر شماره ۲- ساکما: ۱۸۹۵۸/۲۹۶

محوطه شهیدگاه:

در کنار مقبره شیخ صفی، بنا به فرمان شاه اسماعیل صفوی، آرامگاه سلطان حیدر و شیخ جنید قرار گرفته است. شاه اسماعیل دستور داد تا جسد پدرش را نیز از شروان به اردبیل و در همین جایگاه انتقال داده و به خاک سپرده شود. از آن پس آن محل شهیدگاه خوانده شد (مجری، فیروزجائی، ۱۳۹۷، صص ۱۹۹-۲۰۰).

صندوق چوبی مقبره شیخ صفی:

از جمله آثار چوبی بقعه مبارکه، درها و صندوق‌های مقبره است. صندوق مقبره شیخ صفی بر مزار شیخ قرار گرفته و دارای تزیینات بسیار نفیسی است. صندوق از دو مکعب مستطیل بر روی هم ساخته شده و از جنس چوب ملج، آبنوس و فوفل بوده و برای قسمت منبت و معرق شده چوب از درخت گلابی جنگلی، شمشاد و چنار استفاده شده است. بدنه صندوق یاد شده دارای سه حاشیه

۱. گره چینی ایرانی از هنرهای سنتی است که در آن نقوش هندسی منظم و متعادلی به کار رفته و عمدتاً بر روی چوب به عنوان ماده اصلی و گاهی عاج و یا شیشه استفاده می‌شود. چوب گره چینی شده معمولاً یک رنگ است و نور در بازتاب با آثار به وجود آمده به طور منظمی پراکنده می‌شود. گاهی هم بعضی قطعات چنان منسجم کنار یکدیگر قرار می‌گیرند که نور و هوا از میان آن‌ها عبور نمی‌کند. این شیوه هنری غالباً برای در و پنجره به کار می‌رود (کیانمهر، خزایی، ۱۳۸۷، ص ۲۷).

می‌باشد. هر کدام از حاشیه‌ها در بر دارنده بسیاری از فنون مانند گره‌چینی^۱ و هنرهای منبت‌کاری، کنده‌کاری، کتیبه‌نویسی با خط ثلث، و نقوش گل و غنچه و برگ با رنگ‌هایی طبیعی و معدنی از جمله قرمز و لاجوردی، به چشم می‌خورد. منبت‌های صندوق مزار شیخ از کیفیت بسیار برخوردار بوده و خاتم‌کاری به کار رفته در آن اوج هنری آن است. روبروی بدنه صندوق مزبور بر روی لوح محرابی میناکاری و نقره‌ای آن کتیبه‌ای با خط رقاع درج شده که بانی آرامگاه و اهداکننده صندوق مزار را معرفی می‌کند (صنعتی‌ایرانی، مهریار، ۱۳۹۵، صص ۱-۷).

صندوق مرقد شیخ صفی منبت‌کاری و خاتم‌کاری شده و از جنس صندل و عود و غیره می‌باشد. چهار قبه در چهار گوشه صندوق است که مطلا و نقره‌کاری شده و مرصع به جواهرات گران‌بها و مزین به گل‌های مطلا بوده‌است. صندوق‌های مزار حرم عبارت است از صندوق چوبی منبت‌کاری در دالان حرم‌خانه، صندوق چوبی منبت‌کاری در ایوان حرم‌خانه، صندوق‌های چوبی و ساده بدون طلا و نقره در اطراف صندوق شیخ صفی، صندوق چوبی ساده مزار شیخ صدرالدین موسی، صندوق چوبی ساده سلطان ابراهیم حیدر، صندوق چوبی سلطان حیدر قاضی، صندوق چوبی سلطان علی‌میرزا، صندوق چوبی و خاتم‌کاری بسیار نفیس شاه اسماعیل صفوی (ضرغام، ۱۳۷۲، صص ۹۹-۱۰۰).

در قبه:

مجموعه قاب «در قبه» تلفیقی از هنر کاشیکاری معرق و اسلیمی^۱ گلداز با کتیبه‌هایی بسیار نفیس و زیبا با خطوط ثلث و کوفی است. بر فراز «در قبه» لوحه‌ای از جنس کاشی معرق وجود دارد. در حاشیه خارجی سر در، کتیبه زیبایی از کاشی سفید و آبی با خط ثلث و کوفی مشاهده می‌شود که با آیاتی از قرآن مجید مزین شده است. کتیبه‌های دیگری نیز در جای‌جای مکان به چشم می‌خورد (شایسته‌فر، گل‌مغانی اصل، ۱۳۸۵، ص ۹۲).

مقبره شاه اسماعیل:

این مقبره داخل بنای کوچکی به شکل مربع قرار گرفته است و روی آن گنبد بزرگی کاشی‌های رنگارنگ ساخته شده است. بدنه بنا از جنس آجر بوده و در قسمت فوقانی آن کتیبه‌ای با خط رقاع سفید بین دو حاشیه از کاشی خشتی برجسته رنگین نصب شده است. این کتیبه مزین به صلوات به چهارده معصوم می‌باشد (شایسته‌فر، گل‌مغانی اصل، ۱۳۸۵، ص ۹۳). این آرامگاه میان مزار برجی شکل شیخ صفی و حرم‌خانه قرار دارد و به نام گنبد شاه اسماعیل شناخته می‌شود. مقبره از نظر نوع بنا، تزیینات و زیبایی آن بسیار با شکوه و بی‌نظیر است. در این آرامگاه نقاشی‌هایی مذهب و طلاکاری شده همراه با کاشی‌کاری مشکی، سفید، فیروزه‌ای، زرد طلایی و آبی کبود مشاهده

۱. اسلیمی از اجزای با اهمیت طرح‌های هنر ایرانی است. نقوش آن ترکیبی از خطوط منحنی و مارپیچ است که در زمینه‌های کاشیکاری، گچ‌بری و نقاشی استفاده می‌شود و غالباً با رنگ‌های متمایزی طرح شده و برگ و گل از ساقه‌های مارپیچی آن حاصل می‌گردد. نقش اسلیمی از خط کوفی الهام گرفته است. واژه «اسلیمی» را به معنای لفظ شکسته «اسلامی» دانسته‌اند. ولی باید گفت طرح اسلیمی از ابتکارات هنرمندان دوره اشکانی و ساسانی بوده و از پیچ و تاب درخت مو تأثیر گرفته است (مشبکی‌اصفهانی، صفاری، ۱۳۹۵، ص ۳۵).

می‌شود. صندوق خاتم‌کاری و گچ‌بری شده مزار بسیار نفیس است و مزین به خطوط علیرضا عباسی خوشنویس دوره صفوی است (یوسفی، طاووسی، ۱۳۸۳، صص ۲۱-۲۲).
شایان ذکر است که هنرمندان سفالگر ایرانی دوره صفوی از شیوه نقوش چینی سفید و آبی دوره مینگ تاثیر به‌سزایی پذیرفته‌اند. نقوشی که عمدتاً برای تصویرسازی به‌کار می‌رفته است، عبارت بوده از نقوش گیاهی، نقوش جانوری، نقوش انسانی و کتیبه‌نگاری (انصاری‌نیا، ۱۳۹۵، ص ۳۳).

تغییرات بقعه مبارکه در طول زمان با توجه به اسناد موجود:

آن‌چه روشن است این‌است که آثار و بناهای باستانی کهن در اثر مرور زمان و آسیب‌هایی از جمله بلایای طبیعی، صنعتی و صدمات انسانی، همواره در معرض خطر هستند. برای این مسئله تا کنون راه‌حل‌هایی پیشنهاد شده و همچنین قوانین و کنوانسیون‌هایی نیز تصویب و به مرحله اجرا گذاشته شده است. تعمیر و مرمت بناها یکی از راه‌هایی است که با کارشناسی صحیح و به موقع آسیب‌های بنا، می‌تواند تا حدودی به احیاء بنای باستانی کمک کند. در همین راستا بقعه مبارکه شیخ صفی نیز بارها مورد تعمیر و مرمت قرار گرفت و اسنادی از اقدامات تعمیر و مرمت بنا از گذشته‌های دور باقی‌ماند. ذیلاً به تعدادی از این اقدامات در گذر زمان پرداخته می‌شود:

در سال ۱۳۰۴ ش. به دلیل سرمای زمستان نیمی از تعمیرات بقعه انجام شد و باقی اعتباری که جهت تعمیرات بقعه در نظر گرفته شده بود، با تأکید بر ضرورت و فوریت انجام تعمیرات دروازه نقاره خانه، برای سال آینده کنار گذاشته شد. در سال ۱۳۰۵ ش. انجمن آثار ملی با تأکید بر اینکه بقعه شیخ صفی از بهترین آثار گرانبهای ایران است و مورد توجه انجمن قرار گرفته است، مواردی را متذکر گردید از جمله این‌که بنای بقعه نیاز به تعمیر دارد، زیرا کاشی‌های آن ریخته و پی آن نیز شکاف برداشته است (ساکما: ۱۳۳۸/۱۰/۲۴۰).

در دوره قاجار از سال ۱۳۰۷ ه.ق. تعمیرات زیادی در بناهای بقعه صورت گرفت. بدین ترتیب که تغییراتی در وضعیت اصلی چهار طاق اولی در مقابل مسجد جنت‌سرا و کاشی‌کاری‌های آن به وجود آمد؛ به گونه‌ای که در قسمت بالای دیوارهای داخلی رواق بقعه که متصل به اتاق سقف است، سوره مبارکه «انا فتحنا» نوشته و گچ‌بری شد و در میان عرض شمالی بین دو سطر نام استاد کار به نام استاد ابراهیم تبریزی سنه ۱۳۰۷ روی کاشی فرسوده‌ای نوشته شده بود (علایی، ۱۳۴۲، ص ۳۵).

از سال ۱۳۱۴ ه.ش. که بنای بقعه زیر نظر مستقیم اداره فرهنگ قرار گرفت، اداره کل باستان‌شناسی وزارت فرهنگ وقت، اقداماتی در خصوص ترمیم خرابی‌های ناشی از تعمیر و مرمت کاشی‌کاری‌های گذشته انجام داد (علایی، ۱۳۴۲، ص ۳۵). در همین سال نماینده معارف

و اوقاف ایالت شرق آذربایجان، گزارش پیشرفت انجام تعمیرات بقعه و کاشی‌کاری‌های آن را به وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه ارائه کرد. متن گزارش به شرح ذیل بود:

در قسمت تعمیرات حیاط بزرگ بقعه، از سمت شمال پیاده‌رو حیاط بزرگ بقعه، یکصد و پنجاه و هشت متر مربع با سنگ تراش سنگ‌فرش شد. از خیابان وسط حیاط مزبور یکصد و چهل و چهار متر مربع با سنگ تراش سنگ‌فرش شد. سنگ‌های کنار چهار باغچه به کلی خاتمه یافت و از چهار باغچه دیگر هم دو ضلع تمام شد و سنگ‌های دیگری نیز چیده شد که در مجموع از کنار باغچه‌ها به طول ۳۲۸ متر سنگ تراش چیده شد. از چهار خیابان که بنا بود در وسط چهار باغچه سابق، یعنی وسط هر باغچه یک خیابان به امتداد شرق و غرب احداث شود، دو خیابان احداث شد که دو باغچه را تقسیم به چهار باغچه نمود. از خیابان‌های سمت شرقی و غربی حیاط بزرگ ۱۳۸ متر مربع با سنگ قلوه سنگ‌فرش شد. البته قرار بود طبق قراردادی که در این ارتباط منعقد شده بود، خیابان‌های دو طرف شرق و غرب و چهار خیابان جدیدالاحداث را نیز با قلوه سنگ فرش نمایند که موقتاً تا ورود «آندره گدار» باستان‌شناس، نیمه‌کاره رها شد تا طبق نظر و تایید مشارالیه این اقدام ادامه یابد. حیاط بزرگ بقعه نیز خاک‌برداری شد. گزارش پیشرفت کاشی‌کاری و سایر تعمیرات بقعه از قرار ذیل بود:

از کتیبه‌های دور گنبد خود شیخ صفی‌الدین و حاشیه‌های پایین و بالا ۲۵ متر مربع تعمیر و مرمت شده و بر جای خود نصب گردید. بعضی قسمت‌های کتیبه گنبد که سابقاً ریخته شده و از بین رفته بود نیز تکمیل و بدون نقصان و مطابق ساختمان اولیه انجام شد. گنبد چینی‌خانه که در نتیجه مرور زمان آجرهایش ریخته بود و احتمال نفوذ رطوبت به داخل گنبد می‌رفت، با سمnt بندکشی شد. بعضی قسمت‌های دور گنبد چینی‌خانه و کشیک‌خانه که نیاز به تعمیر داشت مرمت شد. پشت‌بام مسجد جنت‌سرا گل‌اندود شد و در بعضی محل‌ها که ریخته شده بود، تعویض و تعمیر آجرها انجام شد. استاد نصرالله (معمار) نقشه دور گنبد و نواقص آن را به پایان رساند و مشغول نقشه‌برداری طاق سمت غربی (سمت مسجد) شد که پس از نقشه‌برداری طاق شکسته را برداشته و کاشی‌ها را دوباره ساخته و در جای خود قرار دهند. کاشی‌کاری کتیبه دور گنبد نیز به اتمام رسید (ساکما: ۲۹۷/۲۳۱۱۵).

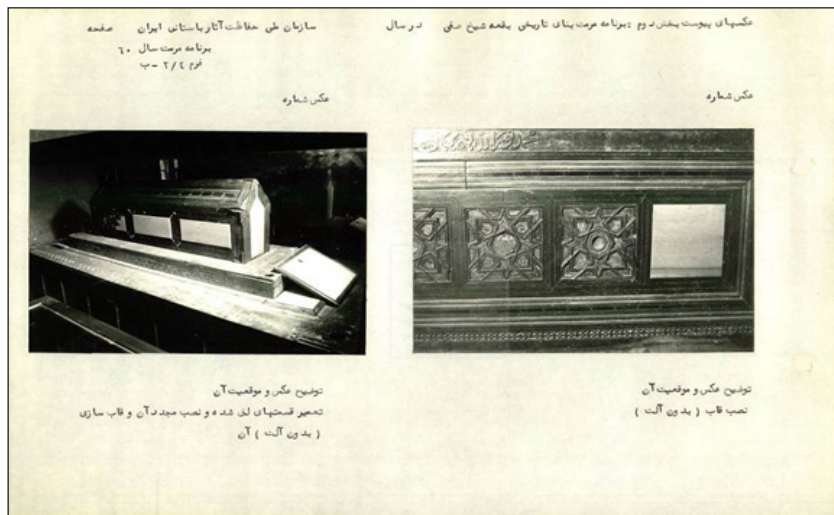
در همین زمان و در راستای احصاء و محافظت از اموال موجود در بقعه مبارکه، دفاعاتی چندکمیسیون تحویل اشیاء بقعه شیخ صفی‌الدین در اداره تحقیقات تشکیل گردید و در طی جلسات متمادی، اشیاء موجود بقعه صورت‌برداری و توصیف شده و با حضور نمایندگان موزه، اداره اوقاف، خزانه‌داری کل و مدیر موزه در صندوق‌هایی لاک و مهر شده و آماده ارسال به موزه تهران شدند.

از جمله این اشیاء می‌توان به قرآن‌های نفیس و کتب خطی ارزشمند، کاسه‌بشقاب‌های

نفیس چینی منقش، ورقه‌های طلا به صورت پراکنده، رحل‌های قرآن و نقاشی، ظروف ارزشمند فلزی نوعاً از جنس برنج و مس، شمعدان‌های نفیس دوشاخه، چهار شاخه و هیجده شاخه، تنگ و گلدان‌های چینی و بلور منقش لاجورد، قاب و دوری‌های ارزشمند منقش و همچنین پرده‌های نفیس طلادوزی و بسیاری از اموال گرانقدر دیگر توصیف و فهرست‌برداری شد (ساکما: ۲۵۰/۲۲۶۱).

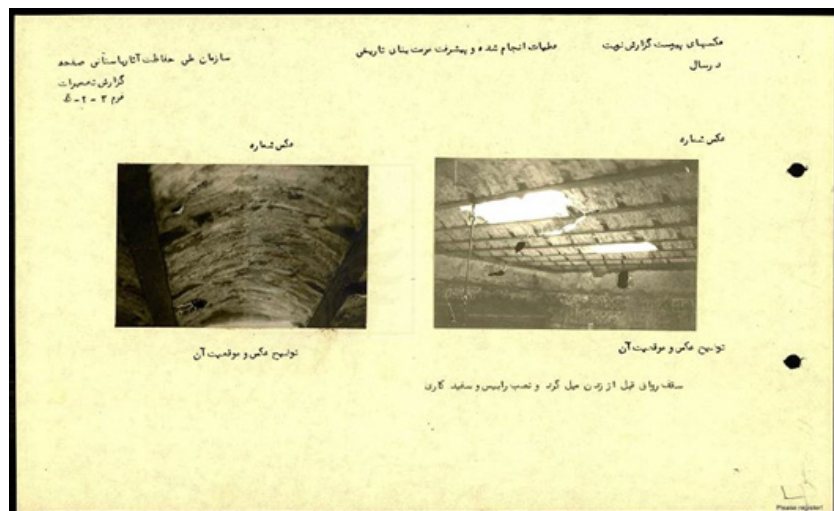
در سال‌های ۱۳۵۰-۱۳۴۹ ش. طرح با عنوان مطالعه و تعمیر و مرمت بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی از سوی سازمان حفاظت آثار باستانی ایران به اجرا درآمد. به دلیل اینکه بقعه شیخ صفی‌الدین در اردبیل یکی از مجموعه‌های نفیس هنری کشور و جزو بیست و یک بنای تاریخی مسیر جهانگردی بازرگان - فارس به شمار می‌آمد، سازمان حفاظت آثار باستانی تصمیم به مرمت آن گرفت. بدین ترتیب از سال ۱۳۴۹ طرح یاد شده به تصویب هیئت عامل برنامه رسید که تا پایان سال ۱۳۵۰ مبلغ ۷/۲۳۱/۰۰۰ ریال هزینه قطعی آن شد و مبلغ ۳/۹۹۹/۰۰۰ ریال نیز برای سال ۱۳۵۱ پیشنهاد شد. هدف و مشخصات فنی طرح، حفاظت و صیانت بنای با ارزش تاریخی بود که در نتیجه انجام آن درآمد حاصل از فروش کارت پستال و بلیت ورودی بیشتر شده و اسباب جلب توریست هم فراهم آید. مشخصات فنی طرح عبارت بود از ادامه حفاری‌های علمی و تهیه عکس و نقشه. تکمیل تعمیرات خارجی بنا و برداشتن دیوار الحاقی بین شهیدگاه و صحن خانقاه و محوطه. سنگ کردن پشت بام و تکمیل کاشیکاری‌ها. تعمیر و پوشش مسجد جنت‌سرا (ساکما: ۲۲۰/۹۹۶۹).

در برنامه گردش کار و پیشرفت مرمت بنای بقعه شیخ صفی در سال ۱۳۶۰، گزارشی ارائه شد بدین شرح که به دلیل کم‌بودن حق ماموریت و نداشتن استادکار لازم که فقط در دفاتر مختلف سازمان موجود بود، برای دفتر فنی مقدور نشد که اقدامات مفیدی انجام دهد؛ ولی با هدف مرمت و ادامه تعمیرات دفتر فنی مقداری مصالح برای استفاده در سال ۱۳۶۱ خریداری نمود که شامل آجر و چوب برای تعمیرات صندوق‌ها بود و کاشی جهت تعمیر گنبد «الله الله» و شاه اسماعیل در نظر گرفته شد که در سال ۱۳۶۱ با کمک استانداری آذربایجان شرقی اقدام به تعمیر شود. تعمیرات سال ۱۳۶۰ از این قرار بود که مقداری از مشبک‌های پنجره ضلع شمالی بقعه ریخته بود که بازسازی و در جای خود نصب گردید. صندوق‌های بقعه که در اثر رطوبت و پوسیدگی و بالا رفتن افراد بر روی صندوق‌ها لق و جدا شده و گره‌های آن ریخته و از بین رفته بود، به صورت قاب‌سازی، بازسازی شد. درب پشت شهیدگاه که احتیاج به تعمیر داشت، تعمیر و در محل خود نصب گردید (ساکما: ۲۲۰/۸۶۵۲). بعدها نیز طرح احیای میدان و سردر تاریخی عالی‌قاپو در طراحی معماری تایید و تصویب شد (رضازاده اردبیلی، ۱۳۹۱، ص ۵۷).

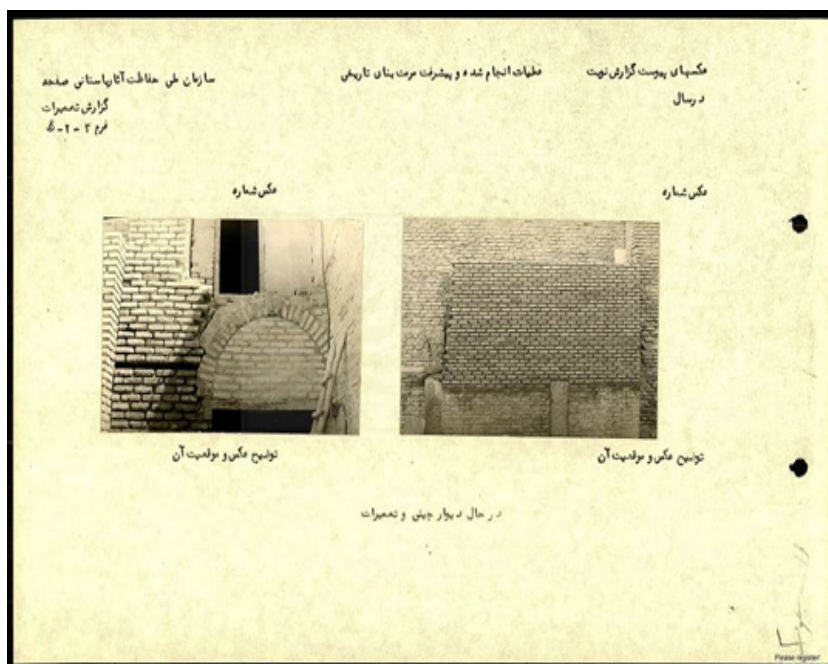

تصویر شماره ۳- ساکما: ۲۲۰/۸۶۵۲

در سال ۱۳۶۴ نیز از سوی سازمان ملی حفاظت آثار باستانی، اقداماتی مبتنی بر مرمت و تعمیرات مجموعه بقعه انجام شد. در این راستا، گوشه‌ای از آنچه انجام شد ابدین ترتیب است که، دیوارچینی حیاط بزرگ باغ و هره‌های آسیب دیده تعمیر شد و آجرهای پوسیده پشت بام تعویض گردید. گنبدها نیز پس از تعویض آجرهای پوسیده بندکشی شدند. سنگ‌های پایه حیاط بزرگ تعمیر شده و سفیدکاری انجام شد (ساکما: ۲۲۰/۹۸۵۷).

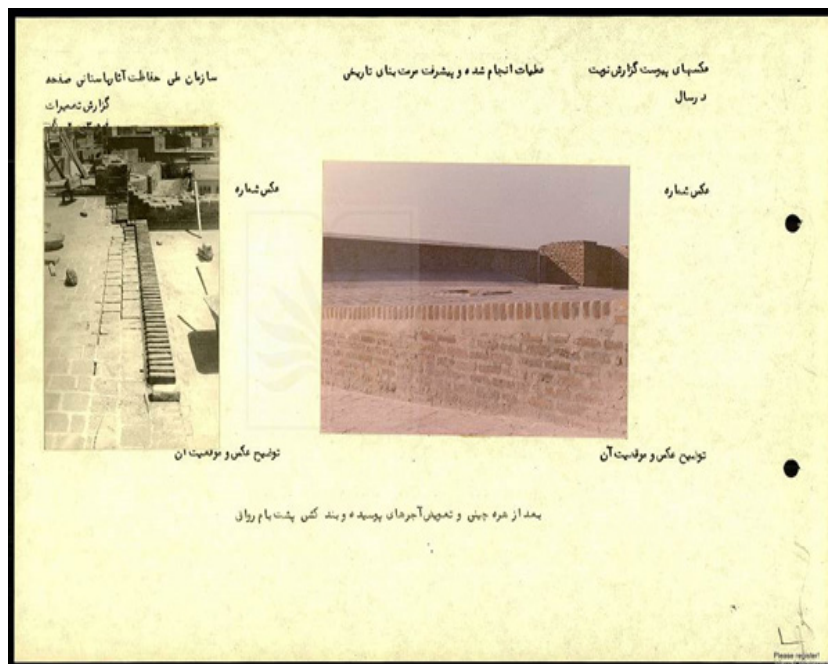
تصویر شماره ۴

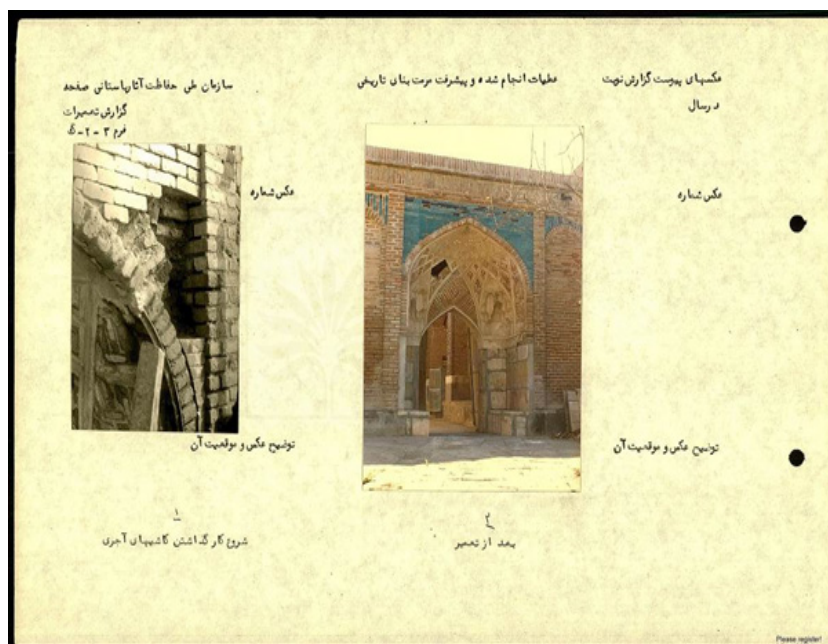
تصویر شماره ۵

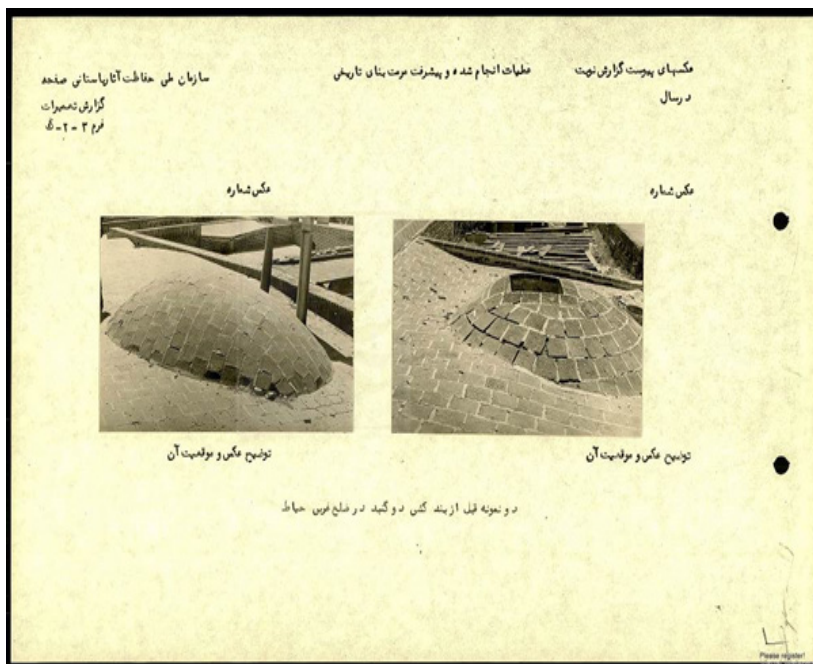
تصویر شماره ۶

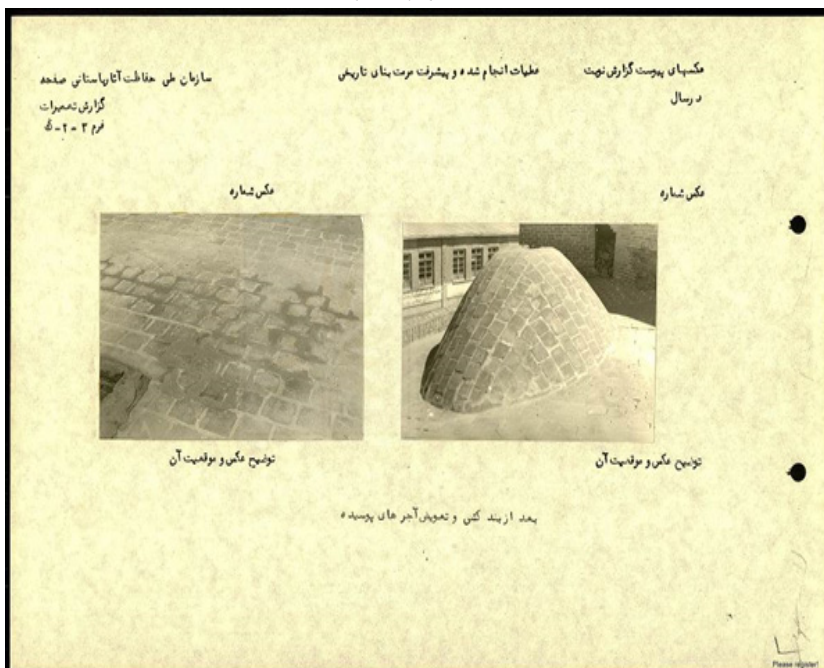
تصویر شماره ۷

تصویر شماره ۸

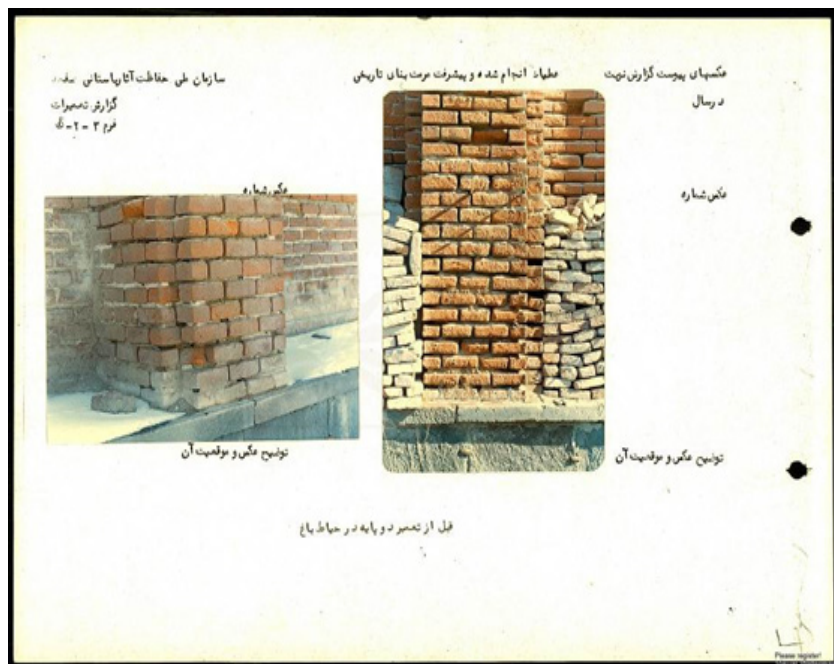

تصویر شماره ۹

تصویر شماره ۱۰

تصویر شماره ۱۱

تصویر شماره ۱۲ - ساکما: ۲۲۰/۹۸۵۷

ثبت ملی بقعه شیخ صفی:

قانون راجع به حفظ آثار ملی در تاریخ ۱۲ آبان سال ۱۳۰۹ ه.ش. در ۲۰ ماده به تصویب مجلس شورای ملی وقت رسید. بر طبق ماده اول این قانون، کلیه آثار صنعتی و ابنیه و اماکنی که تا پایان دوره زندیه در مملکت ایران احداث شده، اعم از منقول و غیرمنقول جزء آثار ملی ایران محسوب شده و تحت حفاظت و نظارت دولت در آمد. در ادامه اجرای قانون یاد شده، دولت مکلف شد تا از کلیه آثار ملی معلوم و مشخص ایران که دارای حیثیت تاریخی، علمی و یا صنعتی خاصی بود فهرستی ترتیب دهد و در آینده هم هر اثری که کشف شد، ضمیمه فهرست مزبور نماید تا چاپ شده و به اطلاع مردم برسد. ثبت اموال در فهرست آثار ملی پس از شناسایی آن و صدور اجازه کتبی با وزارت فرهنگ و هنر وقت بود و در صورتی که مال دارای مالک خصوصی بود، پس از اطلاع مالک آن به ثبت می‌رسید (حجتی‌اشرفی، امیری، ۱۳۷۳، صص ۴۷۸-۴۷۹).

در دوازدهم آذرماه ۱۳۵۲، ماده واحده‌ای به قانون ثبت آثار ملی افزوده شد مبنی بر این که به وزارت فرهنگ و هنر وقت اجازه داده شد تا علاوه بر آثار مشمول بر قانون حفظ آثار ملی آبان‌ماه ۱۳۰۹ ه.ش، آثار غیرمنقولی را که از نظر تاریخی و یا شئون ملی واجد اهمیت باشد، صرف‌نظر از تاریخ ایجاد یا پیدایش آن با تصویب شورای عالی فرهنگ و هنر در زمره قانون یاد شده به ثبت برساند و آثار مزبور را مشمول کلیه قوانین و مقررات مربوط به آثار ملی دانست (حجتی‌اشرفی، امیری، ۱۳۷۳، ص ۴۸۵).

در حال حاضر طبق بند ششم از قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی کشور، ثبت آثار ارزشمند منقول و غیرمنقول فرهنگی - تاریخی کشور در فهرست آثار ملی تأکید شده است. فرایند دریافت شماره ملی برای آثار نیز از این‌قرار است که نخست اثر مورد شناسایی قرار می‌گیرد و پس از بررسی‌های لازم توسط کارشناسان مربوطه و مستندنگاری، شماره ملی دریافت می‌کند. شماره ثبت هر اثر از سازمان میراث فرهنگی سابق و وزارت میراث فرهنگی فعلی با امضای معاون رئیس‌جمهور و رئیس سازمان (وزیر) به استاندار استان ابلاغ می‌شود و رونوشت آن برای ارگان‌های مربوطه ابلاغ می‌گردد^۱.

بقعه شیخ صفی در نیمه نخست سده هفتم ه.ق. ایجاد شد و به تدریج بناهای دیگری هم بدان افزوده شد؛ در پانزدهم دیماه ۱۳۱۰ ه.ش. به شماره ۶۴ ر جزء آثار ملی کشور به ثبت رسید (عالی، ۱۳۴۲، ص ۳۵).

شرایط ثبت جهانی آثار فاخر ملی^۲ (قوانین و کنوانسیون‌ها):

در خصوص ثبت جهانی شدن آثار و مفاخر کشورها، بایستی گفت که روال بر دو گونه است: یکی هنگامی است که یونسکو و یا مرکز میراث جهانی به کشوری اعلام می‌کند که پرونده ارسال شده نقص فنی دارد؛ این بدان معنی است که کشور مزبور قادر نبوده پرونده را به صورت مطلوب جهانی

۱. برگرفته از سایت میراث فرهنگی اصفهان در تاریخ ۱۳۹۸/۷/۲۲ به آدرس:
<http://isfahancht.ir/Additions1/Tourism/main%20page/%D9%81%D8%B1%>
۲. لازم به ذکر است جلد چهارم کتاب روابط ایران و یونسکو نگارنده مبتنی بر اسناد آثار و مفاخر ملی و ثبت جهانی که در دست چاپ قرار دارد، به طور گسترده‌ای به مضامین یاد شده پرداخته است.

آماده کند. این اتفاق بسیار بد است ولی بدان معنی نیست که پرونده مردود شده، بلکه بررسی و ثبت جهانی اثر تا هر زمان تکمیل پرونده به تعویق می‌افتد.

صورت دوم چنین است که هنگامی که در کمیته میراث جهانی، اثر پیشنهاد شده ثبت می‌گردد، هیئت داور بین‌المللی پرونده مربوط به اثر معرفی شده را رد می‌کند (عدل، ۱۳۹۴، صص ۳۱۶-۳۱۷). «کمیته میراث جهانی» همان «کمیته بین‌الدولی حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی بارزش برجسته جهانی» است (راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی ژانویه ۲۰۰۸، ۱۳۸۹، ص ۱) که به موجب ماده ۸ کنوانسیون محافظت از میراث فرهنگی و طبیعی جهانی به صورت ذیل تشکیل می‌گردد: برای حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان که دارای ارزش استثنایی جهانی هستند، یک کمیته بین‌الدول به نام «کمیته میراث جهانی»، در سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو)، تأسیس می‌گردد. این کمیته مرکب از پانزده دولت عضو این کنوانسیون خواهد بود که به وسیله دولت‌های عضو کنوانسیون در یک جلسه عمومی که طی اجلاس‌های عادی کنفرانس عمومی سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد، تشکیل گردد، انتخاب خواهند شد. تعداد دولت‌های عضو کمیته از تاریخ تشکیل اجلاس‌های عادی کنفرانس عمومی، پس از لازم‌الاجراء شدن کنوانسیون حاضر برای حداقل، ۴۰ دولت به ۲۱ نفر خواهد رسید (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی).

از دیگر اقدامات اصلی که کمیته یاد شده در همکاری با کشورهای عضو یونسکو انجام می‌دهد، به چهار مورد می‌توان اشاره کرد:

- شناسایی آثار فرهنگی و طبیعی دارای ارزش برجسته جهانی بر اساس فهرست موقت یا پیشنهاد کشورهای عضو که باید مطابق کنوانسیون مورد محافظت قرار بگیرند و ثبت آن‌ها در فهرست میراث جهانی
- بررسی وضعیت حفاظت آثار ثبت شده در فهرست میراث جهانی
- تصمیم‌گیری در باره آثار ثبت شده در فهرست میراث جهانی که باید در فهرست میراث در خطر درج شود و یا از این فهرست خارج شوند
- تصمیم در باره حذف یک اثر از فهرست میراث جهانی (راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی ژانویه ۲۰۰۸، ۱۳۸۹، ص ۵).

قوانین و کنوانسیون‌های بین‌المللی در موضوع حفظ و حمایت از آثار فاخر جهانی:

(میثاق) کنوانسیون محافظت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان در تاریخ ۱۹ نوامبر ۱۹۷۲م. به تصویب مجمع عمومی یونسکو رسید^۱ (عدل، ۱۳۹۴، ص ۳۱۵). هدف از تصویب این کنوانسیون،

۱. قانون الحاق ایران به کنوانسیون حمایت میراث فرهنگی و طبیعی یونسکو طی یک ماده واحده در تاریخ هشتم دی‌ماه ۱۳۵۳ به تصویب مجلس شورای ملی ایران رسید.

تضمین شناسایی، محافظت و نگهداری و همچنین معرفی آثار و میراث جهانی می‌باشد. بنابر تعریف کنوانسیون یادشده، میراث فرهنگی و طبیعی به آثار بارزش و غیرقابل جایگزینی اطلاق می‌شود که نه فقط تعلق به یک ملت، بلکه به تمامی انسان‌ها تعلق دارد (راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی ژانویه ۲۰۰۸، ۱۳۸۹، ص ۲).

از دیگر کنوانسیون‌های مصوب یونسکو در ارتباط با موضوع محافظت از آثار فرهنگی و طبیعی، می‌توان «کنوانسیون محافظت از آثار و میراث فرهنگی در درگیری‌های مسلحانه» (۱۹۵۴) و پروتکل اول (۱۹۵۴) و پروتکل دوم (۱۹۹۹) و «کنوانسیون ممنوعیت از ورود و خروج قاچاق و انتقال مالکیت غیرقانونی آثار فرهنگی» (۱۹۷۰)، «کنوانسیون محافظت از میراث فرهنگی زیر آب» (۲۰۰۱) را نام برد (راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی ژانویه ۲۰۰۸، ۱۳۸۹، ص ۱۰).

در راستای تسهیل اجرای کنوانسیون میراث جهانی یونسکو، راهنمای اجرایی تدوین شده است. از جمله مواردی که راهنمای یاد شده برای آن شیوه و خط‌مشی تعیین نموده؛ یکی، ثبت آثار در فهرست میراث جهانی و فهرست میراث جهانی در خطر و دیگری، محافظت و نگهداری از آثار میراث جهانی است (راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی ژانویه ۲۰۰۸، ۱۳۸۹، ص ۱). بنا بر تصریح راهنمای اجرایی، فرآیند ثبت آثار در فهرست میراث جهانی عبارتست از: آماده‌سازی پیشنهاد، الگو و محتوای پیشنهاد، شناسایی اثر، توصیف اثر، توجیه پیشنهاد، وضعیت حفاظت و عوامل موثر بر اثر، محافظت و مدیریت، پایش، مستندنگاری، نام و نشان مقامات مسئول، امضاء از سوی کشورهای عضو، ثبت درخواست پیشنهاد، ارزیابی پیشنهادها توسط دستگاه‌های مشاور، تصمیم کمیته میراث جهانی در سه وجه ثبت، بازگرداندن پیشنهاد، باز پس دادن پیشنهاد (راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی ژانویه ۲۰۰۸، ۱۳۸۹، ص ب و ج).

گفتار پایانی

مجموعه بقعه مبارکه شیخ صفی‌الدین یکی از آثار ملی ایران است که به ثبت جهانی سازمان علمی فرهنگی ملل متحد (یونسکو) رسیده است و از این‌رو، میراث مشترک بشری به شمار می‌آید. این مجموعه نفیس در گذر زمان مصون از آسیب نبوده است. صدمات ناشی از بلایای طبیعی و انسانی سبب شده تا این مجموعه بارها مورد تعمیر و مرمت قرار گرفته و مطالعات وسیعی جهت حفظ و نگهداری آن انجام شود. اسناد موجود نمایان‌گر این است که بی‌تفاوتی و سهل‌انگاری مردم و حکومت‌ها در رعایت شرایط و ضوابط حفظ این‌گونه آثار نفیس ارزشمند صدمات جبران‌ناپذیری بر این آثار وارد می‌کند. با این‌وجود، عدم مراقبت صحیح و استفاده از لوازم نامرغوب و ارزان‌قیمت به بهانه کمبود بودجه از طرفی و از سوی دیگر آسیب‌های عامدانه انسانی،

علاوه بر آسیب‌های طبیعی از جمله عواملی بوده است که همیشه این قبیل آثار ارزشمند را با خطر نابودی و انهدام مواجه ساخته است. برای حفظ نگهداری هر چه بهتر این قبیل اموال فرهنگی، به نظر می‌رسد با توجه به اینکه ایران به عضویت کنوانسیون محافظت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان مصوب ۱۹ نوامبر ۱۹۷۲ م. درآمده و برطبق ماده ۹ قانون مدنی، مقررات و عهودی که بین دولت ایران و سایر دول منعقد شده باشد در حکم قانون است؛ بایستی در قوانین موجود در این زمینه بازنگری شده و هنگامی که سکوت قانونی مشاهده می‌شود، لوایح قانونی مناسب برای جلوگیری از بروز آسیب‌های طبیعی و انسانی پیشنهاد و ارائه شود تا در برنامه‌ریزی‌های بلند کشور مدت مورد توجه قرار گیرد.

فهرست منابع

- اختری، محمدعلی. (۱۳۷۸). گنجینه شیخ صفی‌الدین اردبیلی، *کانون*، س چهل و سوم، دوره جدید، ش ۱۴، مرداد و شهریور، صص ۱۲۵-۱۳۶.
- انصاری‌نیا، فروزان. (۱۳۹۵). برخورد سفالگران تبریز در تأثیرات سفال چین در دوره صفوی، *هنرهای صناعی اسلامی*، س ۱، ش ۱، پاییز و زمستان، صص ۳۱-۳۸.
- برمکی، فاطمه، حسینی، سجاد. (۱۳۹۷). انعکاس ذکر «الله الله» در برج مقبره شیخ صفی‌الدین اردبیلی و جایگاه آن ذکر در تصوف صفوی، *مطالعات تاریخ فرهنگی*، س ۹، ش ۳۵، بهار، صص ۱-۲۶.
- پازوکی، ناصر. (۱۳۷۶). مبانی میراث فرهنگی، *میراث فرهنگی*، ش ۱۷، بهار و تابستان، صص ۸۲-۸۴.
- پورهادی گوابری، مهدیه، قلم‌آرا، سحر. (۱۳۹۷). واکاوی هنر مقرنس در دوره‌های تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران و محدوده گسترش این هنر در جهان نمونه موردی بناهای ایرانی - اسلامی، *معماری‌شناسی*، بهمن، صص ۸۱-۹۲.
- حجتی‌اشرفی، غلامرضا، امیری، غلامعلی. (۱۳۷۳). *مجموعه کامل قوانین و مقررات جزایی با آخرین اصلاحات و الحاقات*، تهران: گنج دانش، صص ۴۷۸-۴۸۵.
- خاموشی، لیلا. (۱۳۸۸). چگونگی وقف اشیاء بر بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی و وارد شدن آن‌ها به موزه ملی ایران، *وقف میراث جاویدان*، ش ۶۶، تابستان، صص ۷۱-۷۷.
- خلخال، سیدعبدالرحیم. (۱۳۰۵). بقعه شیخ صفی، *ارمغان*، دوره ۷، ش ۶ و ۷، شهریور و مهر، صص ۳۹۶-۴۰۲.
- دیباچ، اسماعیل. (۱۳۴۷). بناهای تاریخی باقی‌مانده در اردبیل از دوره صفوی، *مجله بررسی‌های تاریخی*، سال سوم، ش ۱، صص ۱۴۷-۱۵۶.

رضازاده اردبیلی، مجتبی، پیغامی، لیلا (۱۳۹۱)، روش‌های مدیریت طراحی در جوار آثار معماری مذهبی نمونه موردی: مزار شیخ صفی‌الدین اردبیلی، *باغ نظر*، س نهم، ش ۲۳، زمستان. شایسته‌فر، مهناز، گل‌مغانی‌اصل، ملکه (۱۳۸۱). تزئینات کتیبه‌ای نمای بیرونی بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی، *علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، زمستان، ش ۳۷، صص ۸۸-۱۰۳.

صلاحی، مریم، غفاری، عباس. (۱۳۹۷). پژوهشی در خاستگاه اصلی صندوق قبر شیخ صفی و شاه اسماعیل اول صفوی، *نگره*، ش ۴۶، تابستان، صص ۷۴-۸۷. صنعتی ایرانی، هاله، مهریار، سعید. (۱۳۹۵). *صندوق قبر چوبی شیخ صفی‌الدین اردبیلی، شاهکار هنر اسلامی و عرفانی*، مرکز تحقیقات و مطالعات شیخ صفی‌الدین اردبیلی، آذر، صص ۱-۱۹. ضرغام، شهریار. (۱۳۷۲). گنجینه بقعه شیخ صفی‌الدین، *سیمرغ*، فروردین، ش ۱۲ و ۱۳، صص ۹۸-۱۱۵.

عدل، شهریار. (۱۳۹۴). داستان ثبت تخت جمشید، نقش جهان و چغازنبیل در یونسکو، *بخارا*، مرداد و شهریور، صص ۳۱۵-۳۱۷.

عالی، علی‌اکبر. (۱۳۴۲). آرامگاه شیخ صفی‌الدین، *هنر و مردم*، شهریور، ش ۱، صص ۲۵-۴۱. *راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی ژانویه ۲۰۰۸*. (۱۳۸۹). (مترجم: فردانش، فرزین). تهران: دفتر منطقه‌ای یونسکو در ایران، ص ب و ج.

کیانمهر، قباد، خزایی، محمد. (۱۳۸۵). مفاهیم و بیان عددی در هنر گرچه‌ینی صفوی، ش ۹۱ و ۹۲، فروردین و اردیبهشت، صص ۲۶-۳۹. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

: https://rc.majlis.ir/fa/law/print_version/97176

مجربی، حسن، علی، غلامی فیروزجائی. (۱۳۹۷). اهمیت و ارزش بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی در معماری و هنر اسلامی (۷۳۵-۶۵۰ ق). *پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران*، س ششم، (پیاپی ۱۲). بهار و تابستان، صص ۱۸۹-۲۰۴.

مداحی، آناهیتا. (۱۳۸۴). بقعه شیخ صفی‌الدین، *رشد، آموزش هنر*، ش ۵، زمستان، صص ۴۲-۴۳. مشبکی اصفهانی، علیرضا، صفاری، نرگس (۱۳۹۵). سیر پیدایش نقوش گیاهی در هنر صدر سلام (با رویکرد ویژه به نقوش اسلیمی و ختایی). *نگارینه هنر اسلامی*، ش ۱، تابستان، صص ۳۲-۴۰.

موسوی، محمود. (۱۳۸۰). مجموعه تاریخی شیخ صفی‌الدین اردبیلی (خاستگاه شیعه فراگیر)، *کتاب ماه هنر*، ش ۳۱ و ۳۲، فروردین و اردیبهشت، صص ۴۶-۵۰. نصیرزاده، بهناز و دیگران. (۱۳۸۸). بررسی حمایت کیفری از اموال فرهنگی در حقوق ایران،

دانش مرمت و میراث فرهنگی، ش ۴، تابستان و پاییز، صص ۴۵-۶۳.
 نفیسی، نوشین. (۱۳۵۴). نسخه‌های مصور آستانه شیخ صفی‌الدین اردبیلی، هنر و مردم، خرداد،
 ش ۱۵۲، صص ۴۱-۴۷.
 ولی‌بیگ، نیما، سعادت، رها (۱۳۹۰). تزیینات معماری آرامگاه شیخ صفی‌الدین اردبیلی با تأکید بر
 آرایه‌های تنگ‌بری چینی خانه، مطالعات هنر اسلامی، ش ۱۴، بهار و تابستان، صص ۱۱۹-
 ۱۲۷.
 یوسفی، حسن، طاووسی، محمود. (۱۳۸۳). بررسی آرامگاه شاه اسماعیل اول در اردبیل از منظر
 باستان‌شناسی، پیام باستان‌شناسی، ش ۱، بهار و تابستان، صص ۲۰-۲۹.
 ساکما: اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران. اسناد شماره: ۹۸۵۷/ ۲۲۰ - ۲۲۰/۹۹۶۹ -
 ۲۵۰/۲۲۶۱ - ۲۲۰/۸۶۵۲ - ۲۹۷/۲۳۱۱۵.
<http://isfahancht.ir/Additions1/Tourism/main%20page/%D9%81%D8%B1>

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

اداره

سواد

تاریخ

نمبره

نقشه‌کشی‌های موجود میگذارند ...

۱- کاشی کارها قریباً که کتیبه دورگشید را تمام کردند شروع به کاشی‌های جلو نمای اوراق خواهند نمود

ج - قسمتهای متفرقه تعمیرات بقعه ...

۱- آقای حسین معارفی روز چهارشنبه ۲۶ شهریور ماه وارد فعلاً مشغول سرکشی به تعمیرات کاشیها

و غیره میباشد ...

۲- آقای عباس معتمدی برادر آقای معارفی چهار پنج روز است سخت میرانند که تحت محالجه میباشد

۳- نهایت وقتی که برای ادامه تعمیرات داریم میتوان کار کرد دو ماه است یعنی تا اویل آذر ماه که

احتمال برف و سرما می رود تعمیرات خارج را ممکن است ادامه داد و در این مدت سنگ فرش و تعمیرات

حیاط بزرگ و کوچک بقعه قطعاً خاتمه مییابد ...

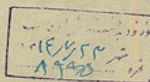
خاتماً جسارت مینمایید که راپرت فوق در دو نسخه تنظیم و تقدیم میشود در صورتیکه رای مبارک علاقہ

بگیرد پانصد نسخه اش را به مقام وزارت تقدیم نمایند

نمایند معارف و اوقاف ارد بیل ... شفیع زاده

مدرسه عالی معارف و اوقاف
۱۳۰۳/۴۳

عنه المعظمه زاده
۱۳۰۳/۴۳

سند شماره ۲

سازمان برنامه

شماره
تاریخ
پرست

شماره طرح ۱۲۶۰۴

عنوان طرح

مطالعه و تعمیر و مرمت بقعه شیخ صفی الدین در اردبیل

دستگاه اجرایی

سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران

درج

سابقه طرح

چون بقعه شیخ صفی الدین در اردبیل یکی از مجموعه‌های نفیس هنری کشور و جزء ۲۱ بنای تاریخی مسیر جهانگردی بازرگان - فارس بشمار می‌آید. لذا سازمان ملی حفاظت آثار باستانی بمنظور حفظ و صیانت این بنای تاریخی و جلوگیری از تخریب آن تصمیم به مرمت آن گرفت و بدین منظور در سال ۱۳۴۹ طرح فوق بتصویب هیئت عامل برنامه رسیده است که تا پایان سال ۱۳۵۰ مبلغ ۲/۲۳۱/۰۰۰ ریال هزینه قطعی شده است و مبلغ ۳/۹۹۹/۰۰۰ ریال نیز برای سال ۱۳۵۱ پیشنهاد گردیده است و مرمت این بنا در سالهای برنامه پنجم نیز ادامه خواهد یافت.

هدف و مشخصات فنی طرح

هدف از اجرای فوق حفظ و صیانت يك بنای با ارزش تاریخی است که در نتیجه هم درآمد حاصل از فروش کارت پستال و بلیط ورودی زیادتر میشود و هم اینکه باعث جلب توریست و حفظ بنای تاریخی میگردد.

مشخصات فنی بنای مذکور عبارتست از:

۱- ادامه حفاریهای علمی و تهیه نقشه و عکسها

سند شماره ۳۵

۲- تکمیل تعمیرات خارجی بنا و برداشتن دیوار الحاقی بین شهیگاه و صحن
خانقاه و محوطه.

۳- سپاه کردن پشت بام و تکمیل کاشیکاریها

۴- تعمیر و پوشش مسجد جنت سرا

اظهاری نظر درباره طرح

۱- هر گونه تغییری که در مقررات داده میشود بایستی هم در گزارش توجیهی
و هم در فرم شماره ۲ ذکر شود.

۲- چون انجام عملیات از طریق امانی صورت میگیرد. لذا رسیدگی با اسناد
هزینه نیز میتواند از طریق معزی صورت گیرد.

۳- تقویم زمانی طرح اصلاح شود زیرا شروع طرح از اول سال ۱۳۴۹ بوده
است.

۴- ماده ۹ مطالعه مربوط به مطالعات مهندسی مشاور و مهندسی ناظر میباشد
و اگر در این طرح مهندسی مشاور نیست و برای مطالعه حق مطالعه پرداخت میشود
با رقم منظر در ماده ۹ بایستی به ماده ۵ منتقل شود.

۵- پرداخت سال ۹ با بولتن امور مالی مفایرت دارد و چون در جمع
کل اعتبار موثر است بایستی اصلاح شود.

۶- مبلغ کل هزینه برآورد و در طرح مشخص شود.

هر فرد

سند شماره ۴

گزارش نیت اول عملیات انجام شده و پیشرفت محرم بنای تاریخی بقعه شیخ اربابیل سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران - صنعت

موضوع برنامه () پروژه شماره در سال ۶۰ عکس شماره درجه حرارت گزارش تعمیرات
تاریخ عکسبرداری شماره و سری بایگاش عکس فرم ۳-۱ گ

توضیح عکس و تشریح عملیات انجام شده با ذکر گردش کار درصدد کار انجام شده - ابعاد و مشخصات لازم .
متأسفانه به علت کم بودن حق تأمین و نداشتن استاندارد لازم که فقط در دفاتر مختلف سازمان
مستأفد برای این دفتر نمی باشد که عملیات مفیدی انجام دهد ولی به منظور محرم و ادامه
کار این دفتر مقداری مصالح جهت استفاده در سال ۶۱ خریداری نموده که شامل آجر - چوب
جهت تعمیرات صندوقها - گاشی جهت تعمیر گنبد الله و شاه اسماعیل میباشد که انشاء الله
بلاک استاندارد آذربایجان شرقی در سال ۶۱ اقدام به تعمیر خواهد شد .

تعمیراتی که در سال ۶۰ انجام یافته عبارت است از :

۱- مقداری از مشبك های پنجره ضلع شمالی بقعه ریخته شده بود که بازسازی و در محکم سازی
خود نصب گردید .

۲- صندوقهای بقعه که در اثر رطوبت و پوسیدگی و بالا رفتن افراد بروزی صندوقها لقی و جدا
شده و کمره های آن ریخته و از بین رفته بود بصورت قاب سازی بازسازی گردید .

۳- درب پشت شهید گاه که احتیاج به تعمیر داشت تعمیر و در محل خود نصب گردید .

نشریه مطبوعاتی بخش فنی

۱- مطبوعاتی

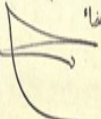
۲- مطبوعاتی تحقیقاتی

۳- مطبوعاتی اجرایی

گزارش بازبازید محلی :

این گزارش تحت شماره ۱۰۹۸ مورخ ۱۳۸۷/۱۱/۹ دفتر فنی سازمان در استان آذربایجان شرقی

تهیه و تنظیم گردیده است .

تهیه کننده برنامه : امضا :

سند شماره ۵۵

